

Asia: VN/28937/2021

Arviomuistio pienriitamenettelystä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausuntopyyntö

Oikeusministeriö on pyytänyt Varsinais-Suomen käräjäoikeutta lausumaan pienriitamenettelyä koskevasta arviomuistiosta. Oikeusministeriö on pyytänyt erityisesti lausumaan

- tulisiko pienriitamenettely säätää ja
- millainen pienriitamenettelyn tulisi olla
- muistiossa esitetystä arviosta pienriita-asioiden lukumäärästä mahdollisuuksien mukaan.

Arviomuistion lähtökohdat ja pienriitamenettelyn tavoitteet ja keinot

Suomen riitaprosessin epäkohtina on pidetty oikeudenkäynnin hitautta ja kalleutta. Oikeudenkäyntikuluriskin voidaan arvioida vaikuttavan ihmisten ja yhteisöjen uskallukseen ja halukkuuteen nostaa kanne erityisesti silloin, kun riidan kohteen arvo on pienehkö. Oikeuden saatavuus on kuitenkin eräs oikeusvaltion peruselementeistä ja se on turvattava asianosaisen taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Oikeusministeriössä vuonna 2021 laaditun riita-asioiden oikeudenkäyntikuluja koskevan arviomuistion mukaan (OM Mietintöjä ja lausuntoja 2021:38) pienriitamenettely voisi olla vaikuttava keino puuttua riita-asioiden korkeaan oikeudenkäyntikuluriskiin. Myös oikeudenkäynnin kesto voi vaikuttaa halukkuuteen nostaa kanne eritoten silloin, kun vaatimuksen arvo on pienehkö.

Muistion mukaan pienriitamenettelyllä tarkoitetaan etupäässä pienehköjä rahamääriä koskeville riidoille tarkoitettua, täysimittaiseen oikeudenkäyntiin verrattuna yksinkertaistettua ja kevennettyä oikeudenkäyntimenettelyä. Pienriitamenettelyssä asianosaisia rohkaistaan ajamaan asiaansa ilman avustajaa. Pyrkimys on jouduttaa menettelyä, helpottaa asian ajamista ilman avustajaa ja vähentää oikeudenkäynnistä aiheutuvia kustannuksia niin asianosaiselle kuin valtiollekin. Tuomarilla olisi

enemmän vastuuta asian käsittelyn eteenpäin viemisessä, asian selvittämisessä ja asianosaisten informoinnissa kuin riita-asian oikeudenkäynnissä tavallisesti. Tuomioistuimen vahvempi prosessinjohtovelvoite on sekä edellytys sille, että asianosaiset voivat ajaa asiaansa ilman avustajaa että sen seuraus.

Muistion mukaan riitaprosessin yksinkertaistamisen ja keventämisen pääasiallisena keinona nähdään asian ajaminen ilman avustajaa tuomioistuimen avulla. Muina mahdollisina keinoina on arvioitu

- haastehakemuksen ja vastauksen sisällön ja muodon keventäminen
- kirjallisten lausumien määrän rajoittaminen
- ei erillistä valmisteluistuntoa
- pääkäsittelyn keston rajoittaminen
- todistelun rajoittaminen
- materiaalisen prosessinjohton vahvistaminen
- ratkaisun antaminen määräajassa kanteen vireilletulosta
- kirjalliset todistajanlausunnot
- tuomioistuimen suorittama todistajankuulustelu
- avustajan kelpoisuusvaatimusten keventäminen
- modifioitu pääkäsittely /kokonaisuutena verkossa toimitettava pääkäsittely
- oikeudenkäyntikuluvastuun rajoittaminen
- ratkaisujen perusteluiden keventäminen

Suomessa ei ole säädetty laajojen riita-asioiden pienriitamenettelystä. Varsinais-Suomen käräjäoikeus toteaa kuitenkin, että käytännössä summaaristen asioiden käsittely toimii jo omalla tavallaan vähäisiä vaatimuksia koskevana oikeudenkäyntimenettelynä. Huomattava osa vuokrasuhdetta koskevista asioista ja kuluttaja-asioista käsitellään summaarisina asioina. Riitautuneiden tai jo alun perin riitaisten summaaristen asioiden oikeudenkäyntimenettelyssä on useita pienriitamenettelytyyppisiä piirteitä: pienet ja pienehköt rahalliset intressit, haastehakemuksen sisältövaatimusten keventäminen, asianosaisten prosessaaminen ilman avustajaa, tarve vahvempaan materiaalliseen prosessinjohtoon sekä asioiden ratkaiseminen OK 5:27 a §:n nojalla yksinomaan kirjallisen valmistelun perusteella. Tästä menettelystä saatua käytännön kokemusta voidaan käyttää hyväksi arvioitaessa pienriitamenettelyä ja oikeudenkäynnin yksinkertaistamiseksi ja keventämiseksi esiin tuotujen vaihtoehtojen vaikuttavuutta.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus tunnistaa arviomuistiossa esitetyt riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyn epäkohdat ja lausuu seuraavaa.

Oikeudenkäyntikuluvastuun rajoittaminen

Arvioitaessa erillisen pienriitamenettelyn säätämisen tarpeellisuutta tulee ensinnä kiinnittää huomiota siihen, että lainsäätäjä on jo puuttunut oikeudenkäyntikulujen määrien kasvuun. Tuomioistuimen mahdollisuutta viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää on laajennettu (OK 21 luku 8 b §, 3.2.2023/143, HE 201/2022 vp, LaVM 23/2022 vp). HE:ssä on kuitenkin todettu, että lainmuutoksen tarkoituksena on ensisijaisesti puuttua kohtuuttomimpiin kuluvastuutilanteisiin, ja arvioitu, että muutos tuskin vaikuttaisi merkittävästi riita-asioissa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määriin yleisesti. Lainmuutos tulee voimaan 1.5.2023 ja koskee voimaantulon jälkeen vireille tulleita asioita.

Lainmuutoksen taustalla on edellä mainittu arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Muistion johdosta annetussa lausuntopalautteessa on muun ohessa lausuttu, että nykyinen oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskeva sääntely kannustaa asian laatuun nähden liian perinpohjaiseen asianajoon, mikä nostaa oikeudenkäyntikuluja. Oikeudenkäyntiasiamiehet ja -avustajat eivät aina hahmota asian ratkaisemisen kannalta oleellisia oikeuskysymyksiä, minkä johdosta riita-asioissa laaditaan tarpeettoman laajoja kirjelmiä ja nimetään asiaan vaikuttamatonta todistelua. Varsinais-Suomen kärjäoikeus yhtyy näihin näkemyksiin, ja toteaa, että tällainen asianajo nostaa oikeudenkäynnin hintaa ja oikeudenkäyntiä kuormittaessaan johtaa myös oikeudenkäynnin pitkittymiseen. Kärjäoikeuden havaintojen mukaan yksi merkittävä syy oikeudenkäynnin epäkohdille on juuri nykyinen asianajokuluttuuri.

Arviomuistioissa on käsitelty keinoja oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi. HE:n 201/2022 mukaan oikeudenkäyntikulujen kasvun syitä ei sitä vastoin ole tarkemmin tutkittu. Kärjäoikeus huomauttaa, että kasvun syyt selvittämällä voitaisiin epäkohtaan puuttua tehokkaammin.

Varsinais-Suomen kärjäoikeuden käsityksen mukaan tehokas ja vaikuttava keino parantaa oikeuden saatavuutta pienriita-asioissa olisi juuri oikeudenkäyntikulujen korvausvastuun rajoittaminen. Kuluvastuun rajoittamista pienriidoissa tulisi kuitenkin tarkastella ei ainoastaan vastapuolen vastuun kannalta, vaan myös relaatiossa päämies ja oma avustaja. Asianajopalkkioiden hintasäännöstelyä on käsitelty oikeudenkäyntikuluja koskevassa arviomuistiossa, mutta se on saanut lausunnonantajien keskuudessa vain suppeaa kannatusta. Mainittakoon, että Korkein oikeus on lausunnossaan katsonut, että keinon käyttökelpoisuutta olisi perusteltua selvittää ainakin taloudellisilta intresseiltään vähäisempien ja kuluttajiin kohdistuvien riita-asioiden osalta. HE:ssä 201/2022 on keinoina arvioitu muun ohessa oikeudenkäyntikuluratkaisun tekemistä aina viran puolesta sekä korvauskattojärjestelmän säätämistä. Lakivaliokunnan (LaVM 23/2022) asiantuntijakuulemisessa on katsottu, että jatkossa tulisi selvittää mahdollisuutta säätää kiinteämääräiset tai riidan intressiin perustuvat enimmäismäärät jutun hävinneen asianosaisen korvausvelvollisuudelle tai

mahdollisuutta rajoittaa vastapuolen korvattavaksi määrättävien oikeudenkäyntikulujen tuntiveloitusta.

Asianosaisten itseprosessi ja tuomioistuimen prosessinjohto

Varsinais-Suomen kärjäoikeus ei pidä pienriitamenettelylle asettua lähtökohtaa - asianosaisen itseprosessiä - mahdollisena keinona riitaprosessin keventämiseen. Asianosaiset ajavat jo nyt aika ajoin itse asioitaan, ja kärjäoikeuden kokemuksen mukaan näin ajatut jutut eivät ole keventäneet vaan hankaloittaneet oikeudenkäyntiä. Tuomioistuinten sisällä on esitetty jopa näkemyksiä asianajajakapakosta. Ei ole realistista ajatella, että asianosaiset ryhtyisivät itse suuressa määrin ajamaan laajoja riita-asioita, edes pienriita-asioita, jopa muutoksenhakuasteisiin saakka. Vähäisetkin asiat voivat olla näytön ja oikeuskysymysten suhteen yhtä vaativia kuin jutut, joissa on merkittävä taloudellinen intressi. Vähäinen intressi ei siis suoraan korreloi kevyen käsittelyn kanssa. Juridisen osaamisen puute saattaa pahimmillaan johtaa asianosaisen kohdalla oikeudenmenetyksiin.

Edellä mainittuun liittyen Varsinais-Suomen kärjäoikeus vastustaa tuomioistuimen materiaallisen prosessinjohtovelvoitteen laajentamista ja tuomarin roolin muuttamista arviomuistiossa selostetulla tavalla. Tuomioistuimen rooli oikeudenkäynnissä on ratkaista asianosaisten väliset riidat puolueettomasti. Tuomioistuimen tehtävänä ei ole vastata asianosaisen jutun rakentamisesta eikä toimia asianosaisen ohjaajana tai neuvonantajana. Dispositiivisessa riita-asiassa vaatimusten esittäminen, niiden perusteleminen ja todistelu tulee edelleen olla asianosaisen vastuulla. Oikeudenkäynti ei yksinkertaistu eikä kevennyt sillä, että asianosaisen/avustajan työ säilytetään tuomioistuimelle. Tuomioistuinta ei tulisi kuormittaa enää enempää asettamalla tuomareille uusia työtehtäviä ja vaatimuksia.

Tulisiko pienriitamenettely säätää

Pienriitamenettelyyn on usealta taholta suhtauduttu myönteisesti. Lakivaliokunnan (LaVM 23/2022) asiantuntijakuulemisissa pienriitamenettelyä on tuettu varsin yleisesti. Varsinais-Suomen kärjäoikeus ei kuitenkaan tässä vaiheessa kannata erillisen pienriitamenettelyn eli uuden oikeudenkäyntimenettelyn säätämistä eikä varsinkaan arviomuistiossa esitetyistä lähtökohdista. Riita-asioiden oikeudenkäynnin yksinkertaistamisen ja keventämisen tulisi perustua realistisiin näkemyksiin ja tuomioistuinten käytännön kokemuksiin erilaisten keinojen vaikuttavuudesta oikeudenkäynnin yksinkertaistamiseen ja keventämiseen. Menettelyn tulee olla sellainen, että se keventää prosessia kokonaisuudessaan eikä ainoastaan siirrä oikeudenkäyntiin sisältyvää työtä oikeudenkäynnin sisällä osapuolelta toiselle. Uuden oikeudenkäyntimenettelyn säätäminen olisi sitä paitsi mittava hanke, joka edellyttäisi huolellista lainvalmistelua eikä ole varmuutta siitä, että tuomioistuimet saisivat uuden menettelyn vaatimat lisäresurssit. Kärjäoikeuden näkemyksen mukaan oikeudenkäyntien kalleuteen tulisi ensi kädessä puuttua kulujen määrää tavalla tai toisella rajoittamalla, mikä sääntely on nyt jo aloitettu. Oikeudenkäyntien kestoon voidaan puolestaan

vaikuttaa parhaiten tarjoamalla tuomioistuimille riittävät henkilöresurssit sekä tehokkaat ja helppokäyttöiset työkalut.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus pitää arviomuistion mukaista pienriidan rajaa 5000 euroa sinänsä asianmukaisena.

Asiassa tulee ottaa myös huomioon, että mikäli pienriita-asioille säädetään jonkinlainen ”ohituskaista”, seuraus on se, että täysimittaisessa riitaoikeudenkäynnissä käsiteltävien juttujen käsittelyajat pitenevät. Kärjäoikeuksissa on jo nyt runsaasti kiireellisinä tai tietyssä määräajassa käsiteltäviä asioita, mikä on johtanut siihen, että laajojen riita-asoiden käsittely on jäänyt vuoroltaan viimesijaiseksi. Näin ollen on olemassa riski, että pienriitakäsittelyn säätämisen myötä täysimittaiseen riita-asoiden oikeudenkäyntiin jäävien asioiden käsittelyajat pitenisivät entisestään.

Arviomuistiossa ei ole linjattu pienriitamenettelyn suhdetta riitaisten summaaristen asioiden oikeudenkäyntiin. Varsinais-Suomen kärjäoikeus huomauttaa, ettei samanlaisia pienriitoja tulisi käsitellä kärjäoikeuksissa kahdessa eri oikeudenkäyntimenettelyssä.

Millainen pienriitamenettelyn tulisi olla

Mikäli erillinen pienriitamenettely säädetään, siinä käytettäviä keinoja voisivat olla esimerkiksi

- vakiomuotoinen vaatimuslomake, sekä sähköinen että manuaalinen, ja sen asianmukaiseen täyttämiseen opastavat maallikolle selkeät ja ymmärrettävät ohjeet. (Summaarisissa asioissa on käytössä sähköinen vakiolomake, joka on mahdollista täyttää puutteellisesti ja usein näin menetellään. ”Asia on riidaton” ymmärretään maallikoiden keskuudessa siten, että kantajalla on omasta mielestään oikeutus vaatimaansa suoritukseen. Koska ko. edellytys ymmärretään virheellisesti, summaarisena nostetaan riitaisia asioita.)

- yleisen tason informointi pienriitamenettelystä ja asianosaisen siihen liittyvistä velvoitteista (lähtökohta ei siis tuomioistuimen juttukohtainen informointi ja opastus)

- valtion tarjoama käytännön apu vaatimuslomakkeen täyttämisessä (ei tuomioistuimen tehtävä, ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä 2015/2421 kohdat 20 ja 21.)

- sähköisten tiedoksiantotapojen kehittäminen (Arviomuistiossa on arvioitu, että pienriitamenettely tuskin vaikuttaisi mainittavasti haastemiesten työmäärään huolimatta siitä, että

tiedoksiannettavien asiakirjojen määrä luultavasti lisääntyisi. Tämä johtuu siitä, että lisäys olisi suhteessa varsin pieni, kun otetaan huomioon kaikkien tiedoksiannettavien asiakirjojen määrä. Varsinais-Suomen kärjäoikeus ei pidä tätä näkemystä perusteltuna.)

- suullisen menettelyn lisääminen etäviestintätekniikan avulla (Suullisessa menettelyssä on helpompaa ja nopeampaa selvittää asian epäselvyyksiä ja sovinnon edellytyksiä ja informoida asianosaisia. Tuomioistuimen salikapasiteetti asettaa kuitenkin suulliselle menettelylle rajansa. Riitaisten summaaristen käsittelyssä on havaittu, etteivät maallikot yleensä halua suullista käsittelyä eivätkä varsinkaan saapua fyysisesti kärjäoikeuteen. Suullisen käsittely saattaa johtaa jopa kanteen peruuttamiseen tai poissaoloon oikeudesta (oikeuden saatavuus?) Näistä syistä pitäisi mahdollistaa myös suullinen menettely etäviestintävälinettä käyttäen siten, että kärjätuomari osallistuu menettelyyn työhuoneestaan omalta työpisteeltään. Tällöin istuntosalin saatavuus ei pitkittäisi asian käsittelyn etenemistä, tuomarin olisi helpompi käyttää etäyhteysvälinettä, suullinen menettely saataisiin toimitettua lyhyellä varoitusajalla ja asianosaisen kynnys osallistua suulliseen menettelyyn alenisi. Oikeudenkäynnin julkisuus voitaisiin varmasti toteuttaa jollakin tavalla.)

- jos suullisessa valmistelussa ilmenee, ettei pääkäsittely ole tarpeellinen, ratkaisu tulisi voida antaa kirjallisesti kansliassa suullisen valmistelun perusteella (Tässä tilanteessa yhteenveto on tehty jo suullisesti eikä kirjallista yhteenvetoa enää laadita.)

Oikeuden saatavuusongelmaa tulisi tarkastella myös muista kuin pienriitojen näkökulmasta. Tuomioistuimissa saatetaan vireille myös asioita, jotka nähdään jo ensi silmäyksellä lakiin perustumattomiksi tai muuten menestymiskelvottomiksi. Ei ole mitenkään harvinaista, että sama taho saattaa vireille lukemattomia asioita, uusia tai jo kertaalleen ratkaistuja, jotka eivät voi mitenkään johtaa kanteen hyväksymiseen. Nämä asiat työllistävät tuomioistuimia ja vievät aikaa ja resursseja niiltä asioilta, joissa on todellinen ja merkittävä oikeussuojan tarve. Tällöin näiden juttujen asianosaisten oikeuden saatavuus heikentyy.

Pienriita-asioiden lukumäärä

Arviomuistion mukaan kärjäoikeuksiin on vuosina 2017-2019 saapunut noin 9000 laajaa riita-asiaa vuodessa. Muistiossa on arvioitu, että pienriitamenettelyn säätämisen seurauksena laajoista riita-asioista siirtyisi pienriitamenettelyyn vuosittain 3.000 asiaa ja kärjäoikeuksiin saapuisi lisäksi vuosittain 4000-7000 uutta, pienriitamenettelyssä käsiteltävää asiaa.

Varsinais-Suomen kärjäoikeus toteaa, että pienriitamenettelyn säätämisen vaikutusta pienriita-asioiden lukumäärään on hyvin vaikea arvioida. Ihmisten ja yhteisöjen päätöksiin nostaa kanne tai jättää kanne nostamatta vaikuttaa oikeudenkäyntikuluriskin ja oikeudenkäynnin keston lisäksi moni muukin tekijä.

Arviomuistio lähtee siitä, että pienriitamenettelyssä käsiteltäisiin saamista koskevien riitojen lisäksi esimerkiksi asumista koskevia riitoja. Muistiossa on todettu, että eduskunnan ympäristövaliokunta on katsonut vuokrasuhdetta koskevien riita-asioiden tuomioistuinkäsittelyn olevan raskas ja hidas. Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa suurin osa sekä yhteisöjen että yksityisten vuokranantajien asumista koskevista asioista saatetaan vireille ja käsitellään summaarisessa menettelyssä eli jo nyt olemassa olevassa kevennetyssä menettelyssä. Arviomuistiosta ei käy ilmi, miten tämä asiantila on pienriitojen arvioidussa lukumäärässä otettu huomioon. Sama koskee myös kuluttajaluottoja, jotka ajetaan pääsääntöisesti summaarisessa menettelyssä.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus ei pidä todennäköisenä, että pienriitamenettelyn säätäminen kasvattaisi pienriita-asioiden määrää muistiossa arvioidun mukaisesti.

Ilmanen Johanna

Varsinais-Suomen käräjäoikeus - Lausunnon on valmistellut käräjätuomari
Marjukka Hassel.